

Papíva

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*Κ*αθημερινά, το Σεπτέμβριο του 1922, πλοία γεμάτα πρόσφυγες έφταναν στο λιμάνι του Πειραιά, αποβιβάζοντας περίπου 40.000 πρόσφυγες.¹ Οι πρόσφυγες παρέμειναν στους πρόχειρους καταυλισμούς του Πειραιά για αρκετό διάστημα μέχρι να ξεκινήσει η αποκατάστασή τους. Οι περισσότεροι πρόσφυγες που κατέφταναν ήταν ταλαιπωρημένοι, πεινασμένοι, άρρωστοι και τραυματισμένοι σωματικά και ψυχικά. Η Ελλάδα εκείνη την περίοδο αντιμετώπιζε σοβαρά δημοσιονομικά προβλήματα και νομισματική αστάθεια,² ενώ έπρεπε να βρει άμεσα πόρους για την περίθαλψη και την προσωρινή εγκατάσταση των προσφύγων. Οι πρώτες πιεστικές ανάγκες για τη διατροφή, τη στέγαση και την ιατρική περίθαλψη των απόρων καλύφθηκαν στοιχειωδώς από το κράτος, τους ιδιώτες, μεμονωμένα ή οργανωμένα, και τις ξένες φιλανθρωπικές οργανώσεις. Ο συνολικός αριθμός των προσφύγων και μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάνης (1923) δεν μπορεί να προσδιοριστεί με απόλυτη ακρίβεια αν και κυμαίνεται από 1.300.000 μέχρι 1.400.000.³ Η απότομη αύξηση του πληθυσμού της χώρας, το «προσφυγικό σοκ»,⁴ όπως έχει χαρακτηριστεί, μετέβαλε ριζικά τις διαδικασίες αστικοποίησης και προκάλεσε,

1. Νίκος Ανδριώτης, *Πρόσφυγες στην Ελλάδα, 1821-1940 - Άφιξη, περίθαλψη, αποκατάσταση*, Αθήνα, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2020, σ. 131.

2. Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Το προσφυγικό σοκ, οι σταθερές και οι μεταβολές της ελληνικής οικονομίας», στο Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδος του 20ού αιώνα: Ο Μεσσοπόλεμος 1922-1940*. τ. Β1. Αθήνα. Βιβλιόσαια. 2002. σ. 18.

οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές επιπτώσεις στην ελληνική κοινωνία.⁵

Οι πρόσφυγες αποκαταστάθηκαν είτε αστικά με την παροχή στέγης, είτε αγροτικά με την παροχή αγροτικού κλήρου που αυτόματα τους καθιστούσε και καλλιεργητές. Οι λίγοι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Αττική «αγροτικώς», δηλαδή τους παραχωρήθηκε αγροτικός κλήρος, διαμόρφωσαν τους συνοικισμούς του Ελληνικού (Σούρμενα), της Νέας Ερυθραίας, της Ραφήνας (Τρίγλια), της Νέας Φώκαιας (Ανάβυσσος), της Νέας Περάμου (Μεγάλο Πεύκο), της Ελευσίνας, της Νέας Μάκρης και άλλους.⁶

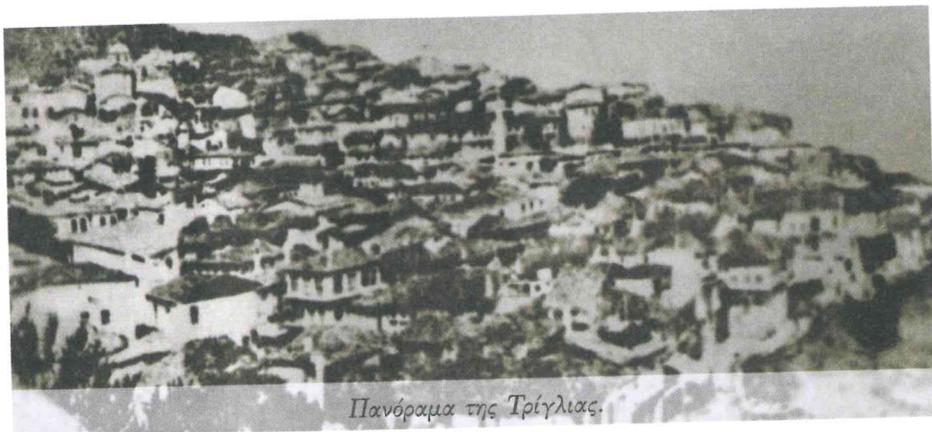
ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΚΑΙ Η ΤΡΙΓΛΙΑ ΤΗΣ ΒΙΘΥΝΙΑΣ

Το Οθωμανικό παρελθόν των προσφύγων ήταν πολυδιάστατο και πολυπολιτισμικό. Στην πρώην Οθωμανική Αυτοκρατορία στις κοινότητες συνυπήρχαν διαφορετικοί πληθυσμοί: οι ελληνορθόδοξοι, εβραίοι, αρμένιοι, μουσουλμάνοι, ευρωπαίοι καθολικοί ακόμα και προτεστάντες. Οι ελληνορθόδοξοι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν αργότερα στην Ελλάδα πολύ σπάνια προέρχονταν από μια συγκεκριμένη επαρχία της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Στη Ραφήνα, όμως εγκαταστάθηκαν κυρίως οι Μικρασιάτες από την Τρίγλια της Βιθυνίας χωρίς να αποκλείονται σε μικρότερο ποσοστό και πρόσφυγες από άλλα μέρη, όπως ο Πόντος. Η Τρίγλια βρισκόταν στην Προποντίδα στον κόλπο της Κίου, κοντά στην Προύσσα. Σύμφωνα με την προφορική μαρτυρία το χωριό ονομάστηκε Τρίγλια επειδή στις εκβολές του ρέματος υπήρχαν πολλά τρίγλια, δηλαδή μπαρμπούνια.⁷ Στον οικισμό επικρατούσε το ελληνικό στοιχείο αριθμώντας περίπου 1.000 με 1.100 σπίτια, δηλαδή περίπου 6.000 άνθρωποι, ενώ οι τούρκικες οικογένειες ήταν περίπου 30 με 31. Αργότερα ο πληθυσμός μειώθηκε εξαιτίας της μετανάστευσης κυρίως των νέων στην Αμερική και έπειτα λόγω των διώξεων. Έτσι το 1915 οι κάτοικοι έφταναν περίπου τους 4.000. Η γλώσσα ήταν ελληνική με πολλούς τοπικούς ιδιωματισμούς. Στο κέντρο του χωριού υπήρχε μια πλατεία με το γεφυράκι του ρέματος και γύρω ήταν τα καφενεία και

5. Renee Hirschon, *Crossing the Aegean. An appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey*, Berghahn Books, 2003.

6. Νίκος Ανδριώτης, «Αστική Αποκατάσταση», στο Αν. Ενεπεκίδου κ.ά. (επιμ.).

Πανόραμα της Τρίγλιας.

τα μαγαζιά και εκεί γινόταν το παζάρι. Στη διοίκηση της Τρίγλιας εκτός από τις μουσουλμανικές αρχές υπήρχε «αιρετός Έλληνας Δήμαρχος και σύμβουλοι». Τα σπίτια του χωριού ήταν συνήθως διώροφα και κάποια τρίπατα «όσο πιο φιλά, τόσο πιο καλά για το κουκούλι στη σηροτροφεία», οι δρόμοι ήταν λιθόστρωτοι και υπήρχαν δημόσιες κρήνες.⁸

Η οικονομία στηριζόταν κυρίως στην αγροτική παραγωγή με βασικό εξαγωγίμο προϊόν την ελιά. Οι κάτοικοι ήταν ψαράδες και ασχολούνταν με τη θάλασσα, το 19ο αιώνα πούλησαν τα καΐκια τους στους Συγηνούς και ασχολήθηκαν με την καλλιέργεια της ελιάς, τη σηροτροφία και την αμπελοκαλλιέργεια. Η Τρίγλια διατηρούσε εμπορική επικοινωνία με την Κωνσταντινούπολη όπου πουλούσαν ελιές και λάδι καθώς και με τη Ρουμανία και την Αίγυπτο. Τις ελιές τις αντάλλασσαν με όσπρια από το Μιχαλήτσι. Είχαν επίσης αναπτυγμένη τη σηροτροφία και οδικώς συνδέονταν με την Προύσα στην οποία διοχετευόταν το τριγλιανό μετάξι. Η περιοχή, αν και αγροτική με κατάφυτη ύπαιθρο, ευημερούσε οικονομικά.

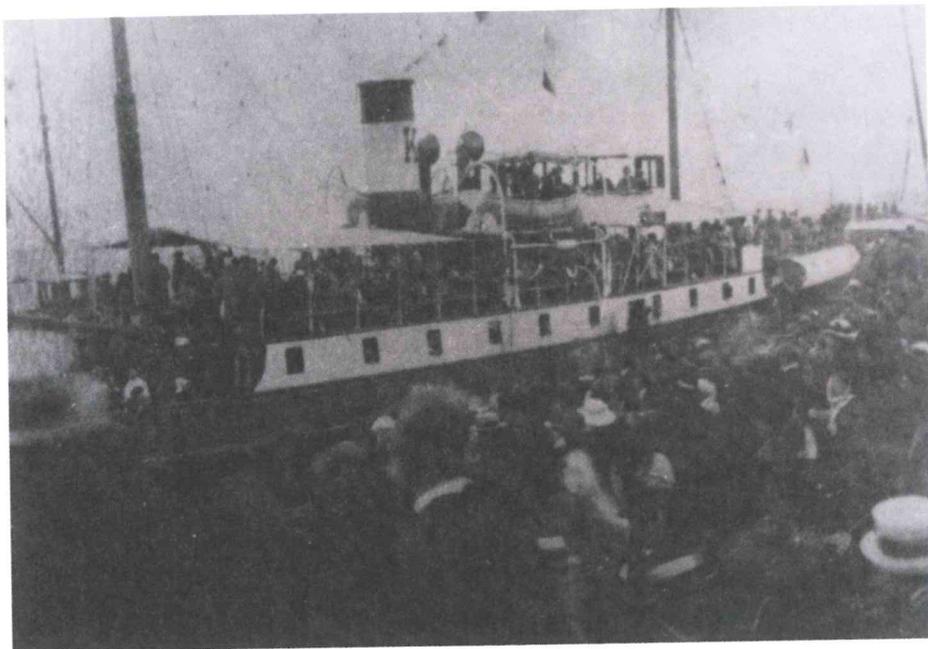
Κατά την οθωμανική περίοδο στην Τρίγλια ανοικοδομήθηκαν αρκετοί ναοί (Άγιος Γεώργιος - Κυπαρισσιώτης, Άγιος Ιω. Θεολόγος, Κοίμησης της Θεοτόκου κ.ά. Η Παντοβασιλίσα ήταν βυζαντινή εκ-

κλησία με τρούλο και καμπαναριό. Μουσουλμάνοι βρήκαν την ψηφιδωτή εικόνα της Παναγίας της Επισκέψεως του 14ου αιώνα και την παρέδωσαν στους χριστιανούς. Η εικόνα αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα κειμήλια της Τρίγλιας.⁹ Στην περιοχή λειτουργούσαν εκπαιδευτικά ιδρύματα, όπως η αλληλοδιδασκτική δημοτική σχολή, η επτατάξια αστική σχολή, παρθεναγωγείο με δωρεά του Γ. Ζαρίφη και νηπιαγωγεία. Το 1869 είχε ιδρυθεί ο σύλλογος της «Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας». Η οικονομική και πνευματική άνθιση της περιοχής συνδέθηκε με τη δράση εξεχόντων προσωπικοτήτων, όπως πατέρων της εκκλησίας, λόγιων, εμπόρων και εφοπλιστών. Η Τρίγλια ήταν η γενέτειρα του Μητροπολίτη Χρυσοστόμου Σμύρνης (Καλαφάτης), ο οποίος μερίμνησε για την κατασκευή μεταξουργείου, νέου νεκροταφείου, γυμναστηρίου καθώς και νέων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με την οικονομική αρωγή του εμπόρου Ιω. Σάπαρη.¹⁰

Με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και την έξαρση του τούρκικου εθνικισμού αρκετοί Τριγλιανοί εξαναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον τόπο τους κατά τον πρώτο διωγμό (1914-1915). Μετά το 1918 όσοι κατάφεραν να παλινοστήσουν αντίκρισαν τις καταστροφές στην περιοχή και στις περιουσίες τους. Με τη συμβολή του Χρυσοστόμου Σμύρνης και του πατριώτη εφοπλιστή Φίλιππου Καβουνίδη η Τρίγλια ανασυγκροτήθηκε, κατασκευάστηκε αγροτικός σταθμός, ενώ ξεκίνησε η κατασκευή της αποβάθρας με τη χρήση ενός ναυάγιου «ως γεφυροσκαφίου».

Με τη Μικρασιατική Καταστροφή και το μαρτυρικό θάνατο του πατριώτη τους Μητροπολίτη Χρυσοστόμου, οι Τριγλιανοί τράπηκαν σε φυγή από τη γενέτειρά τους. Συγκεντρώθηκαν στις ακτές του Κόλπου της Κίου και στις 29 Αυγούστου 1922 ο Φ. Καβουνίδης, ο «καπετάν Φίλιππος», ναύλωσε δικά του και άλλα καράβια και έφτασε στην Τρί-

9. Άννα Μιχοπούλου, «Ραφήνα και Τρίγλια. Χτίζοντας ένα γεφύρι από το Αιγαίο στην Προποντίδα», Πρακτικά Θ' Επιστημονικής συνάντησης Εταιρείας Μελετών Νοτιοανατολικής Ασίας, Κολόνα, Αττική, 2000, σσ. 272-277.

Το Πλοίο ΕΛΛΗΣΠΟΝΤΟΣ.

γλια από την Κωνσταντινούπολη για να βοηθήσει τους συμπατριώτες του. Μετέφερε ανθρώπους και ιερά κειμήλια στο κοντινό νησί της Καλόλιμνου, στη Ραιδεστό, στη Σηλυβρία και στα νησιά της Ίμβρου και της Τενέδου. Στο πρόσφατο ιστορικό ντοκιμαντέρ για την Τρίγλια ο Φ. Καβουνίδης αναφέρεται ως «σωτήρας των Τριγλιανών». Στο ντοκιμαντέρ ο Πρόεδρος του Συλλόγου Τριγλιανών Ραφήνας αναφέρει ότι «[...] κατέβηκε ο ίδιος με τους ναύτες του από το πλοίο οπλισμένοι και πήραν όλα τα ιερά και τα άγια που υπήρχαν στις εκκλησίες και την εικόνα της Παντοβασίλισσας, που υπάρχει σήμερα στην εκκλησία της Ραφήνας [...], τα όργανα της μουσικής που είχε δωρίσει ο ίδιος μαζί με έναν άλλον ευπατρίδη, τον Ιω. Σάπαρη που ζούσε στη Ρουμανία, και τα μετέφεραν ώστε να φτάσουν στον τελικό προορισμό στην Ελλάδα».¹¹

11. Ιστορικό Ντοκιμαντέρ, Τρίγλια - ένα ταξίδι μέσα στο χρόνο και την ιστορία, Παν. Καλαμπόκης (σκηνοθεσία-μοντάζ), παραγωγή Αναδήμαρχος Ανδ. Βασιλόπουλος. www.oncamera.gr/eidiseis/dimos-rafinas-pikermiou/item/3514-premiera-simera-gian-to-dokimanter-triglia-ena-taksidi-mesa-stin-istoria-kai-ton-xrono (ανάκτηση 28/12/20).

Ο Φίλιππος Καβουνίδης

Μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης (1923) και του υποχρεωτικού συμφωνητικού της ανταλλαγής των πληθυσμών οι Τριγλιανοί έφτασαν στην Ελλάδα. Για ένα χρόνο περίπου οι Τριγλιανοί ήταν σκορπισμένοι στα μωράγια του Πειραιά, στις καπναποθήκες, στους άμμους της Καλαμαριάς, στην Καβάλα, στην Κρήτη, και στην Πάτρα. Κάποιοι από τους Τριγλιανούς εγκαταστάθηκαν στο Σουφλάρι της Χαλκιδικής, όπου ιδρύθηκε ο αγροτικός συνοικισμός της Νέας Τρίγλιας. Οι υπόλοιποι εγκαταστάθηκαν κυρίως στον προσφυγικό συνοικισμό στη Ραφήνα στην Αττική.

Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΚΑΙ Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ

Το 1912 η Κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων και του εκσυγχρονισμού του κράτους προέβη σε αλλαγές στην τοπική αυτοδιοίκηση για την οποία ίσχυε ακόμα το θεσμικό πλαίσιο της Οθωνικής περιόδου. Σύμφωνα με τη νέα νομοθεσία καταργήθηκαν οι μεγάλοι Δήμοι και ιδρύθηκαν μικρότερες κοινότητες,¹² με στόχο την εξυγίανση και την καλύτερη λειτουργία της αυτοδιοίκησης. Ο παλιός Δήμος Κρωπίας όπου ανήκε η Ραφήνα διασπάστηκε στις κοινότητες: Κορωπίου, Παιανίας, Μαρκοπούλου, Χαρβατίου και Σπάτων. Η Ραφήνα διοικητικά ανήκε στην Κοινότητα Σπάτων γιατί δεν κάλυπτε τις βασικές προϋποθέσεις που προέβλεπε το νομοθετικό πλαίσιο ώστε να αποσπαστεί. Η Ραφήνα αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητη Κοινότητα μετά την εγκατάσταση των προσφύγων στην περιοχή το 1928.¹³

Η εγκατάσταση των προσφύγων έγινε κυρίως σε παραλιακές περιοχές, οι οποίες σύμφωνα με το μνημονικό αφήγημα των προσφύγων τους θύμιζαν αρκετά την ιδιαίτερη πατρίδα τους. Μέχρι πριν την έλευση των προσφύγων, η Ραφήνα ήταν τμήμα του τσιφλικιού Πικέρμι-Ραφήνα της οικογένειας Σκουζέ. Όταν οι πρόσφυγες έφτασαν στη Ραφήνα, υπήρχε το κτήμα Σκουζέ που ήταν σπαρμένο κυρίως με δημητριακά, λίγα αμπέλια και ελιές και στο χώρο υπήρχαν οι

12. ΝΔΖ 4057/ 14-2-1912, «Περί συστάσεως Δήμων και Κοινοτήτων», ΦΕΚ 58/14-2-1912.

13. ΝΔ/9-5-1928 «Περί αναγνωρίσεως κοινότητος Ραφίνας νομού Αττικοβιωτίας», ΦΕΚ 86/24-5-1928.

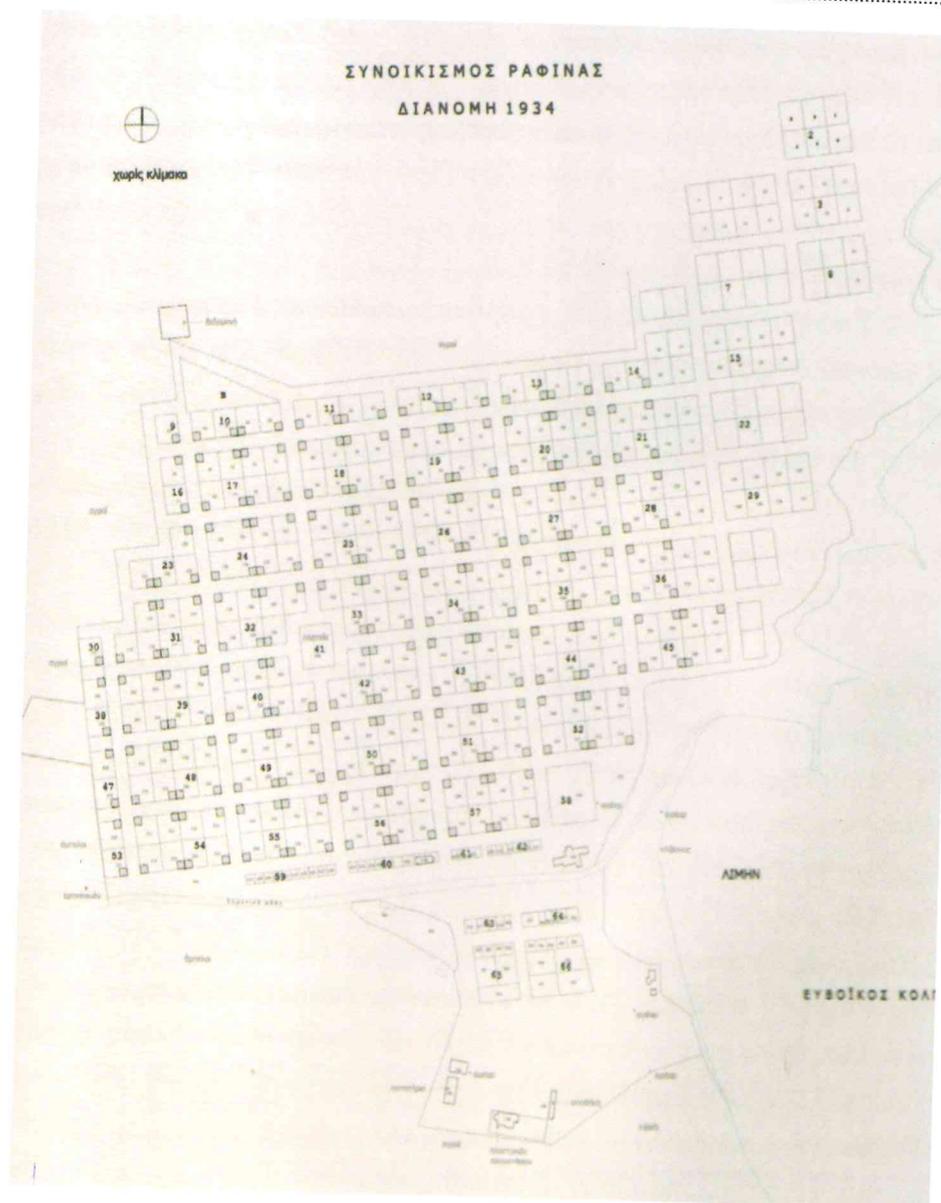

Λιμάνι Ραφήνας.

αποθήκες του Σκουζέ. Ουσιαστικά μέχρι το 1923 δεν υπήρχε χωριό στη Ραφήνα, εκτός από τις εποχικές κατοικίες των νομάδων κτηνοτρόφων, τους λιγνιτωρύχους στη Διασταύρωση και τους ελάχιστους φαράδες, από τα Στύρα, το Μαρμάρι και την Κάρυστο στην παραλία γιατί ο τόπος είχε αρκετό ψάρι.¹⁴

Στο Μεσοπόλεμο το κράτος κινήθηκε αρκετά γρήγορα για την απαλλοτρίωση κτημάτων με σκοπό την αποκατάσταση των προσφύγων. Δόθηκε προτεραιότητα στην αγροτική αποκατάσταση ώστε οι πρόσφυγες να γίνουν άμεσα καλλιεργητές και να εξασφαλιστεί ταυτόχρονα και η επαγγελματική τους αποκατάσταση. Επίσης η αγροτική αποκατάσταση προωθήθηκε και για πολιτικούς λόγους προκειμένου να γίνουν άμεσα ιδιοκτήτες και να αποφευχθούν πιθανές κοινωνικές

14. Εριέττα Βουλγαρίδη (επιμ.), *Τα πλοία και οι άνθρωποι - Ιστορία, Αναμνήσεις, Χρονικά, Οργανισμός Λιμένος Ραφήνας*, 2015, σ. 37.

Σχέδιο προσφυγικού συνοικισμού Ραφήνας 1934 / αρχείο Ευγ. Μαρίνη ΕΜΠ.

αναταραχές που θα μπορούσε να επιφέρει η προλεταριοποίησή τους. Η κυβέρνηση Πλαστήρα νομοθέτησε σχετικά με τις αγροτικές απαλλοτριώσεις. Η αγροτική αποκατάσταση στην περιοχή της Ραφήνας αναφέρεται στον Πίνακα Αγροτικών Προσφυγικών Συνοικισμών της Αττικής, όπου ο αγροτικός προσφυγικός συνοικισμός αποκαλούνταν «Τρίγλια».¹⁵

Η Ραφήνα αποτελούσε τμήμα του τσιφλικιού Πικέρμι-Ραφήνα. Η πρώτη αναφορά για την ιδιοκτησία του τσιφλικιού εντοπίστηκε το 1814 με την πώληση από τον αντιπρόσωπο της Βαλιντέ Χανούμ στη Μονή Πετράκη και στην οικογένεια Ανάργυρου Πετράκη.

Το 1872 το τσιφλίκι πουλήθηκε στην Ισαβέλλα, σύζυγο Αλεξάνδρου Γ. Σκουζέ, το γένος Θεοδώρου Ροδοκανάκη, η οποία το 1913 το μεταβίβασε στο γιο της, Γεώργιο Αλεξάνδρου Σκουζέ.

Ο Σκουζές εγκατέστησε στο Πικέρμι νομάδες Σαρακατσάνους κτηνοτρόφους. Το 1920 σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο¹⁶ αναγνωρίστηκαν εμφυτευτικά δικαιώματα σε Σπαταναίους, Παιανιώτες και Πικερμιώτες καλλιεργητές σε όλο το τσιφλίκι. Το 1923 με την άφιξη των προσφύγων το κράτος προέβηκε στην απαλλοτρίωση του υπόλοιπου κομματιού εκτός των εμφυτευτικών που είχαν ήδη δοθεί. Το κτήμα Πικέρμι διανεμήθηκε στις επιτροπές καλλιεργητών Πικερμιού-Σπάτων και Πικερμιού-Λιόπεσι (Παιανία).¹⁷ Το κτήμα της Ραφήνας περίπου 12.000 στρέμματα δόθηκε στους πρόσφυγες, ενώ ένα άλλο μέρος του τσιφλικιού παρέμεινε στον ιδιοκτήτη του για μελλοντική αξιοποίηση. Για την εγκατάσταση στην περιοχή των Τριγλιανών προσφύγων καθοριστικό ρόλο είχε η δικτύωση της οικογένειας επιχειρηματιών Σταυρίδη από την Τρίγλια, που είχαν δημιουργήσει ασφαλιστική εταιρεία στην Ελλάδα και διατηρούσαν

15. Πίναξ αγροτικών προσφυγικών συνοικισμών, *Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος*, σ. 7, Ιδιωτική Αρχειακή Συλλογή.

16. Ν 2189 «Περί εξαγοράς της κυριότητας εμφυτευτικών κτημάτων και συμπληρώσεως του αγροτικού νόμου 2052», ΦΕΚ 128/12-6-1920.

17. «Διανομή Πολιτικής Γης - Κτήμα Πικέρμι/Ραφήνα», αταξινόμητο αρχείο, Γενικά Αρχεία Κράτους (ΓΑΚ).

επαφές με τους πολιτικούς κύκλους των Φιλελευθέρων και γνώριζαν την περιοχή της Αττικής.¹⁸ Η απόκτηση της γης δεν ήταν πάντα εύκολη υπόθεση και υπήρχαν περιπτώσεις που δημιουργήθηκαν προστριβές και ανταγωνισμοί ανάμεσα στους πρόσφυγες και στους γηγενείς (κολίγους).¹⁹

Στις 29 Αυγούστου 1923, οι Τριγλιανοί έφτασαν στη Ραφήνα και προσωρινά στεγάστηκαν σε αποθήκες του Σκουζέ και σε αντίσκηνα των φορέων της περίθαλψης προσφύγων. Αρχικά κατασκευάστηκαν κάποιες παράγκες αλλά σύντομα καταστράφηκαν από πυρκαγιές. Με την αγροτική αποκατάσταση οι πρόσφυγες εκτός από το οίκημα αποκτούσαν και εκτάσεις για αγροτική εκμετάλλευση. Οι τίτλοι αρχικά ήταν κατοχής μέχρι να αποπληρωθούν από τους πρόσφυγες και να γίνουν τίτλοι ιδιοκτησίας. Η πρώτη φάση της ανέγερσης του προσφυγικού συνοικισμού πραγματοποιήθηκε στο διάστημα 1924-1927 από την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ), με τη συμμετοχή του Αγγλικού οίκου Χάμπρο κατόπιν ανάθεσης του Ελληνικού Κράτους.²⁰ Εκείνοι έχτισαν, στο λόφο δυτικά από το λιμάνι, το συνοικισμό σε οικόπεδα 500 τ.μ. Την κατασκευή του συνοικισμού είχε αναλάβει ο Πόντιος αρχιτέκτονας Μιχαηλίδης. Τα κτίσματα είχαν ίδιες διαστάσεις, περίπου 42 τ.μ. Στο εσωτερικό υπήρχαν τέσσερις χώροι: το αντρέ, η μεγάλη κάμαρα, η κουζίνα, και με ξεχωριστή είσοδο ο σταύλος που τον χρησιμοποιούσαν είτε για τα ζώα, είτε για τον αργαλειό. Έξω είχαν το αποχωρητήριο και τους μικρούς ελεύθερους χώρους που τους φύτευαν ή τους χρησιμοποιούσαν για αυτοσχέδιους πρόσθετους χώρους.²¹ Ως οικοδομικά υλικά χρησιμοποιούσαν

18. Προφορική συνέντευξη του Βασίλη Πιστικίδη (πρώην Δήμαρχος Ραφήνας), 20/7/2018.

19. Θανάσης Πιστικίδης, *Τρίγλια Βιθυνίας - Οι χαμένες πατρίδες ζουν*, Ραφήνα, 1983, σ. 124, 127.

20. Πρόδρομος (Μάκης) Λαδόπουλος, *Τριγλιανοί Διάλογοι*, Ραφήνα, 2012, σ. 9 και Θανάσης Πιστικίδης, *ό.π.*, σ. 131.

21. Άννα Μιχοπούλου, «Η παράκτια Ραφήνα: ο προσφυγικός συνοικισμός και το λιμάνι», στο Δημήτρης Λούκας (επιμ.), *Ραφήνα-Πικέρμι. Η μακρά ιστορία του τόπου*, Δήμος Ραφήνας-Πικερμιού και GK Media Publishing I.K.E, Αθήνα, 2020, σ. 302.

θαλασσινό αμμοχάλικο, τσιμέντο και ελάχιστο σίδηρο. Στο χτίσιμο του συνοικισμού εργάστηκαν οι Τριγλιανοί πρόσφυγες. Πριν την ολοκλήρωση του συνοικισμού είχε ξεκινήσει η κλήρωση για την αγορά των έτοιμων σπιτιών χωρίς κάποιο ιδιαίτερο πλαίσιο. Προτεραιότητα είχαν οι Τριγλιανοί. Ωστόσο αρκετά σπίτια έμειναν άδεια λόγω της μη εγκατάστασης όλων των Τριγλιανών στη Ραφήνα. Σε αυτά εγκαταστάθηκαν άλλοι πρόσφυγες, όπως ήταν οι Καραμανλήδες και οι Βουρλιώτες. Όσα πάλι δεν είχαν καταφέρει να πουληθούν, τα αγόρασαν πρόσφυγες που είχαν εγκατασταθεί προσωρινά στο κέντρο.²²

Το 1927-1928 ο Σκουζές αποφάσισε να πουλήσει τα 6.000 στρέμματα του κτήματος που είχαν απομείνει μετά την απαλλοτρίωση. Αρχικά πρότεινε την αγορά στους πρόσφυγες με ένα υψηλό αντίτιμο, όμως αυτό προκάλεσε πολλές αντιδράσεις και διαβουλεύσεις ως προς το ποιος θα κάνει την αγορά και πώς θα διανεμηθεί η γη. Ακούστηκαν πολλές προτάσεις αλλά τελικά δε βρέθηκε λύση και η αγορά έγινε από ιδιώτες.²³ Τα βασικά επαγγέλματα των προσφύγων ήταν οι αγροτικές εργασίες, τα ψάρια, καθώς υπήρχαν και κάποιοι μικρο-επαγγελματίες που είχαν κάποια μικρά μαγαζιά, «το μικρό μπακάλικο, το καφενείο, το τσαγκαράδικο κλπ».²⁴

22. Θανάσης Πιστικίδης, *Ριζώματα, βιώματα, παθήματα, αληθινές ιστορίες Ραφήνα*, Ραφήνα, 1985, σ. 65-68.

23. Στο ίδιο, σ. 74-76.

24. Προφορική Συνέντευξη του Βασίλη Πιστικίδη, 20/7/2018.

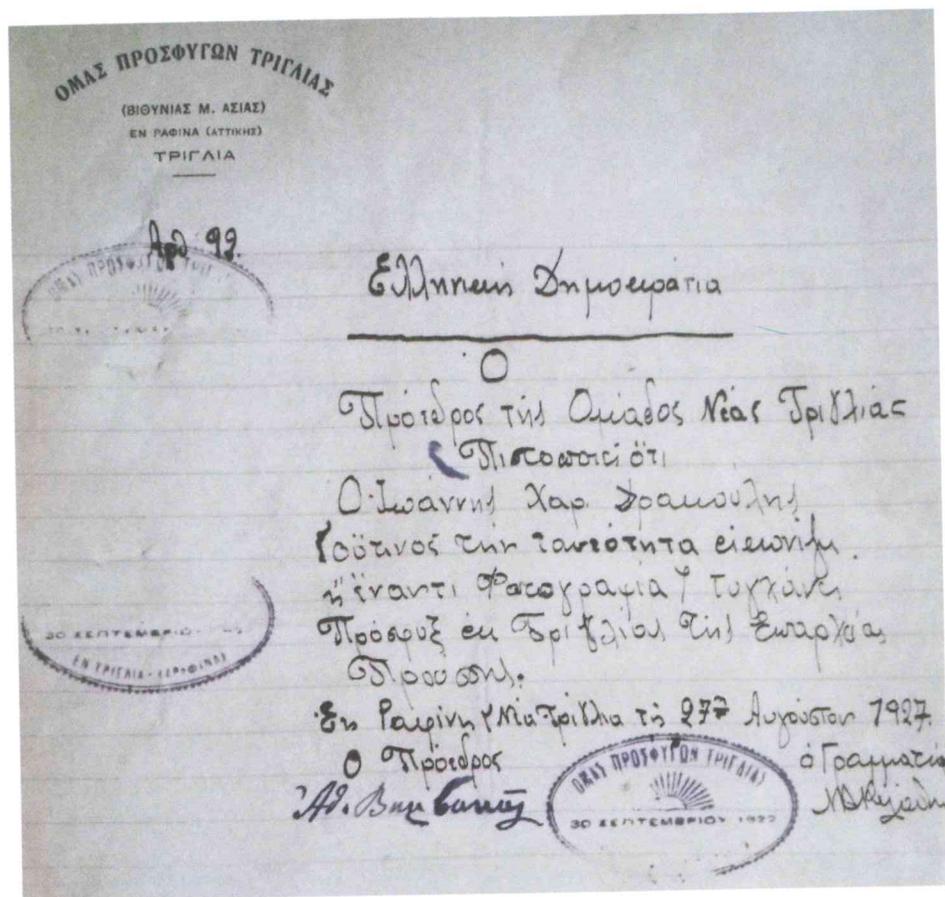
ΟΥΦΕΙΣ ΑΥΤΟΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΤΡΙΓΛΙΑΝΩΝ

Οι προσφυγικοί σύλλογοι της περιόδου είχαν χαρακτήρα αλληλοβοηθητικό.²⁵ Δημιούργησαν ένα πλαίσιο δράσης, ασκούσαν πολιτική με την ευρεία έννοια του όρου, λειτουργούσαν ως ομάδες παρέμβασης και εκπροσωπούσαν τους πρόσφυγες στις επίσημες κρατικές αρχές προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι πρακτικές τους ανάγκες. Ανέπτυξαν «πολιτικές του χώρου» και διεκδίκησαν τη στεγαστική τους αποκατάσταση. Η ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία ως ίσοι πολίτες με τους γηγενείς ήταν το βασικό τους διακύβευμα κατά το Μεσοπόλεμο. Ταυτόχρονα λειτουργούσαν ως «θεματοφύλακες» της μικρασιατικής μνήμης» και διατήρησαν τα ιδιαίτερα εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά της μικρασιατικής καταγωγής τους.²⁶

Οι βασικοί τους στόχοι αφορούσαν τη διεύθυνση της αποκατάστασης, την απαλλοτρίωση εκτάσεων, την παροχή οικημάτων, οικοπέδων, επαγγελματικών δανείων και την αποζημίωση. Οι Σύλλογοι είχαν επαφές με τους πολιτικούς κύκλους και κυρίως των Φιλελευθέρων. Παρέμβαιναν για τη βελτίωση της καθημερινότητας των συνοικισμών, όπως η ηλεκτροδότηση, η ύδρευση, η εκπαίδευση, η δημόσια υγεία και αρκετές φορές μεριμνούσαν οι ίδιοι για πρακτικά θέματα, όπως η εύρεση εργασίας στα μέλη τους και η φιλανθρωπία, που εκφράστηκε με παροχή υλικής

25. Για το ρόλο των προσφυγικών συλλόγων, βλ. Λουκάς Π. Χριστοδούλου, *Η ιστορία των Σωματείων της Νέας Ιωνίας. Από την ίδρυση της πόλης έως τη Μεταπολίτευση 1923-1974*, Ηλεία, Μπαλτά Εξ Ανατολών, 2014 και Διδακτορική Διατριβή Κυριακή Παπαθανασοπούλου, *Προσφυγική εγκατάσταση, σύλλογοι και μνήμη στη Νίκαια 1923-1967*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2020.

26. Αιμιλία Σαλβάνου, *Η συγκρότηση της προσφυγικής μνήμης. Το παρελθόν ως ιστορία και πρακτική*, Αθήνα, Νεφέλη, 2018.

Πιστοποιητικό Προσφυγικής Ιδιότητας από την «Προσφυγική Ομάδα Τρίγλιας».

και ηθικής βοήθειας στα πιο ευάλωτα μέλη της συλλογικότητας. Επίσης, μέσα στους προσφυγικούς συλλόγους αναδείχτηκαν οι προσωπικότητες που ασχολήθηκαν με τους μετέπειτα θεσμούς της αυτοδιοίκησης, όταν οι συνοικισμοί απέκτησαν διοικητική ανεξαρτησία.

Στη Ραφήνα ιδρύθηκε και λειτουργούσε η «Ομάς Προσφύγων Τρίγλιας εν Ραφήνα Αττικής».²⁷ Η συλλογικότητα των Τριγλιανών ιδρύθηκε στις 30 Σεπτεμβρίου το 1922. Η επωνυμία του συλλόγου παραπέμπει σε

Πρόσφυγες πρώτης γενιάς στη Ραφήνα.

αναγνωρισμένη αγροτική κοινότητα, η οποία έδρασε καθοριστικά για την αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων της Ραφήνας σύμφωνα με το προβλεπόμενο νομοθετικό πλαίσιο.²⁸ Η Τρίγλια είχε χαρακτηριστεί ως αγροτική κοινότητα, διότι οι Τριγλιανοί ασχολούνταν πρωτίστως με αγροτικά επαγγέλματα, όπως η καλλιέργεια της ελιάς και η αλιεία και έπειτα με αστικά, όπως το εμπόριο. Η ομάδα είχε στόχους, διεκδικήσεις, δημοκρατικές διαδικασίες, αλλά είχε και οδηγητή, τον αρχηγό της ομάδας, τον Πρόεδρο, ο οποίος μεριμνούσε για όλη την κοινότητα. Σύμφωνα με το πιστοποιητικό προσφυγικής ιδιότητας, Πρόεδρος της «Ομάς» ήταν ο Θαν. Βαμβακάς, ο οποίος διατηρούσε καφενείο στη Ραφήνα, το οποίο «ήταν το αγροτικό κέντρο», ενώ το καφενείο του Κολυβίδη «ήταν το

²⁷ Ο Σύλλογος βεβαίωσε στο πιστοποιητικό του Ιωαν. Δρακούλη. Βλ.

αστικό».²⁹ Η συλλογικότητα μερίμνησε για την απαλλοτρίωση εκτάσεων και τη διανομή οικοπέδων που δεν ήταν εύκολη, την κατασκευή οικημάτων, καταστημάτων, σχολείου, το οποίο αρχικά στεγαζόταν στην εκκλησία της Παναγίτσας όπου τους χειμερινούς μήνες η πρόσβαση ήταν αδύνατη λόγω του ποταμιού. Επίσης μεσολάβησε για την κατασκευή της εκκλησίας και την απόκτηση του ιερού κειμηλίου της εικόνας της Παντοβασίλισσας από την Τρίγλια.³⁰ Τα ιερά κειμήλια από τις χαμένες πατρίδες αποτελούσαν για τους πρόσφυγες πολιτιστικές πρακτικές με τις οποίες διατηρούνταν ζωντανή η ιδιαίτερη εθνοτοπική μνήμη της ελληνορθόδοξης κοινότητας. Η «Ομάς» αργότερα διευθετούσε οικονομικά ζητήματα του συνοικισμού σχετικά με τη φορολογία της αγροτικής παραγωγής καθώς και τη βιομηχανική παραγωγή από τα λιγνιτωρυχεία της Διασταύρωσης. «[...] ασχολούνται με το μούστο [...] βάζανε κάποιο φόρο ή ασχολούνται με τη γραμμή του ντεκοβιλ, βαγονέτο που έφερνε το λιγνίτη από τη Διασταύρωση το πήγαινε στο ψηλό μέρος του βράχου πάνω από το λιμάνι ώστε μετά να μπορέσει να πέσει μέσα σε ένα καλάμι [...]».³¹ Η προσφυγική «Ομάς» έπαψε να λειτουργεί το 1930 και δεν ιδρύθηκε αγροτικός συνεταιρισμός που συνήθως αποτελούσε την εξέλιξη των αγροτικών ομάδων. Σταδιακά το αγροτικό στοιχείο υποχωρούσε και επικράτησε ο ημιαστικός χαρακτήρας κατά τη διάρκεια της αστικοποίησης της Ραφήνας με τα μαγαζιά και τις δραστηριότητες του λιμανιού. Ωστόσο είναι ενδιαφέρον να εξεταστεί περαιτέρω η σχέση της «Ομάδας» με τα όργανα της αυτοδιοίκησης, όταν η Ραφήνα αναγνωρίστηκε σε Κοινότητα (1928). Από τη δράση της προσφυγικής ομάδας γίνεται αντιληπτό ότι η εγκατάσταση των προσφύγων στη Ραφήνα ήταν αποτέλεσμα της συνέργειας του κράτους, των διεθνών φορέων που μερίμνησαν για την αποκατάσταση, μαζί με τους ίδιους τους πρόσφυγες που μέσα από τις συλλογικότητές τους συνέβαλαν στην ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία του Μεσοπολέμου.

ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟΥ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΥ

Το πρώτο διάστημα οι πρόσφυγες, πέραν του στεγαστικού ζητήματος, αντιμετώπιζαν σοβαρό πρόβλημα με τη δημόσια υγεία λόγω των τραγικών συνθηκών διαβίωσης και της ελονοσίας που θέριζε τους κατοίκους. Στη Ραφήνα υπήρχε ένα μικρό έλος, στη θέση όπου είναι σήμερα εκβάλλει το «Μεγάλο Ρέμα». Η έλλειψη αποστραγγιστικών έργων για την κάλυψη του έλους της περιοχής, σε συνδυασμό με την ανεπαρκή υγειονομική περίθαλψη και τον υποσιτισμό των προσφύγων, επιδεινώνει την κατάσταση με αποτέλεσμα την έξαρση της ελονοσίας για τα επόμενα 5 έως 6 χρόνια. «Η ελονοσία της Ραφήνας ήταν καθημερινό σλόγκαν στα νοσοκομεία της Αθήνας».³²

Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΡΑΦΗΝΑΣ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '30

Τη δεκαετία του 1930 η Ραφήνα γνώρισε σημαντική ανάπτυξη. Μετά την αναγνώρισή της σε αυτόνομη Κοινότητα, πρώτος Πρόεδρος της Κοινότητας εκλέχτηκε ο Κων. Παράσχος και τον Αύγουστο του 1930 ο Τριγλιανός επιχειρηματίας Δημοσθένης Καλεμκερής. Ξεκίνησαν τα δημόσια έργα και η αναμόρφωση της περιοχής, υλοποιήθηκαν οι πρώτες ασφαλτοστρώσεις και διανεμήθηκαν τα οικοπέδα που έγιναν καταστήματα στη σημερινή πλατεία. Επίσης βελτιώθηκε η ύδρευση με την πρώτη γεώτρηση, μπήκαν κοινόχρηστες βρύσες και, τέλος, το 1938 ιδρύθηκε η ιδιωτική ηλεκτρική εταιρεία Ραφήνας των αδελφών Χρυσόγελου.³³ Το 1932 ιδρύθηκε και η ποδοσφαιρική ομάδα «Τρίγλια Ραφήνας». Παράλληλα, αναπτύχθηκε η ανοικοδόμηση που συνδυάστηκε με τα πρώτα φαινόμενα παραθερισμού από κατοίκους κυρίως της Αθήνας. Μετά το 1935 και μέχρι το 1940 η κίνηση αυτή αυξήθηκε, καθώς αρκετοί έχτισαν σπίτια ενώ εμφανίστηκαν και οι πρώτες βίλες. Ακόμα, όσοι δεν έχτιζαν, συνήθως νοίκιαζαν σπίτια κι αυτό αποτελούσε ένα καλό εισόδημα για τους κατοίκους της Ραφήνας. Με το χτίσιμο τεσσάρων μικρών ξενοδοχείων, τη δημιουργία καταστημάτων και τη διαρκή ανάπτυξη του λιμανιού, άρχισε να ενισχύεται η τοπική οικονομία.³⁴

33. ΝΔ 20/8/1938 «Περί χορηγήσεως εις τον Αντ. Χρυσόγελον απλής άδειας ηλεκτρικής εγκαταστάσεως εν τη πόλει Ραφήνας», ΦΕΚ 348 26/9/1938.

34. Σίμωνας Βεκρής, Κυριακή Παπαθανασοπούλου, Βαγγέλης Φιλίππου, «Ο οικισμός της Ραφήνας: συλλογικότητες και τοπική ταυτότητα», Πρακτικά ΙΖ' Επιστημονικής

Τη δεκαετία του '30 η ζωή στο λιμάνι της Ραφήνας άρχισε να κινείται με πιο εντατικούς ρυθμούς. Δρομολογήθηκαν τα πρώτα βαποράκια για τα λιμάνια της Εύβοιας και την Άνδρο. Πρώτος έφερε βαπόρι ο Τριγλιανός εφοπλιστής Φίλιππος Καβουνίδης, το «Τρίγλια», αλλά και άλλοι Καρυστινοί εφοπλιστές. Οι αδερφοί Τόγια έφεραν το «Κάρυστος» και ο Στριφτούλης τον «Αετό». Σταδιακά άρχισαν να χρησιμοποιούν το λιμάνι και μεγαλύτερα επιβατηγά πλοία που ταξίδευαν για Αλιβέρι, Κάρυστο και Άνδρο μεταφέροντας επιβάτες και εμπορεύματα. Το 1930 ιδρύθηκε το πρώτο Λιμενικό Ταμείο Ραφήνας για την καλύτερη οργάνωση του λιμανιού. Ήταν ένα πολύ μικρό οικημα κοντά στο σημερινό ξενοδοχείο Αύρα.³⁵

Η πρώτη ποδοσφαιρική ομάδα «Τρίγλια Ραφήνας».

ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΗ

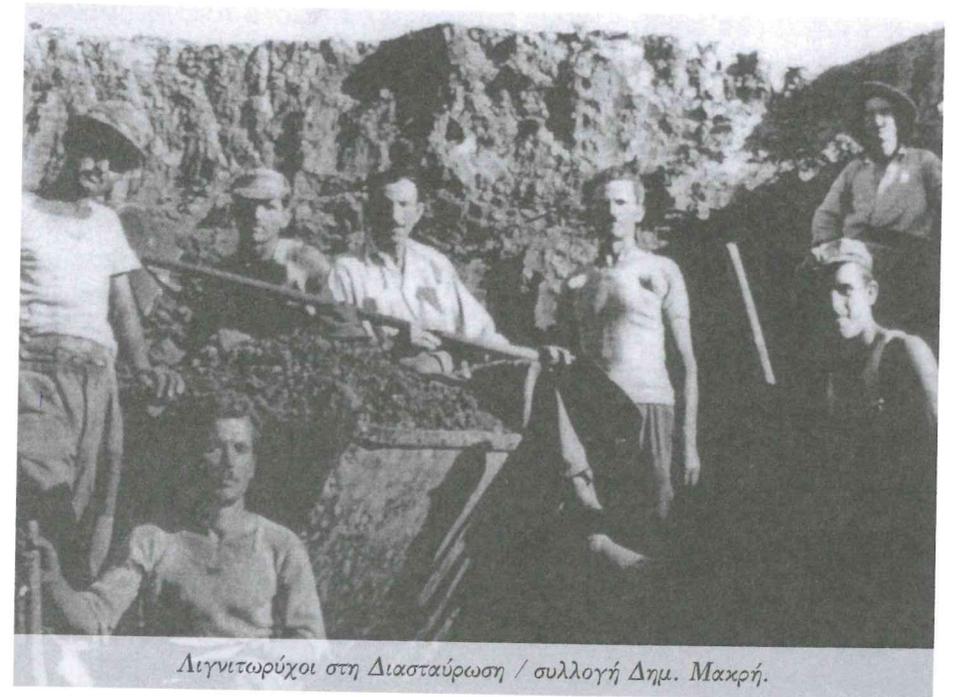
Από τα μέσα του 19ου εγκαταστάθηκαν στη Ραφήνα οικογένειες Σαρακατσάνων. Η οικογένεια Μπισμπιρούλα στη Διασταύρωση και ίδρυσε τον οικισμό Μπισμπιρουλείκα. Η οικογένεια Σκούφου στην Καζάρμα και ίδρυσε τον οικισμό Σκουφείκα. Η οικογένεια Λίγκου εγκαταστάθηκε αρχικά στην περιοχή των Σπάτων και αργότερα στην περιοχή του Ταώ και ίδρυσε τον οικισμό Λιγκείκα. Η οικογένεια Ξηντάρα εγκαταστάθηκε στην περιοχή του Πανοράματος της Ραφήνας και αργότερα στο Πικέρμι, όπου ίδρυσαν την ομώνυμη κοινότητα. Ασχολούνταν με την κτηνοτροφία και δευτερευόντως με τη γεωργία.

ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΛΙΓΝΙΤΟΡΥΧΩΝ

Ήδρύθηκε το 1915 από λιγνιτωρύχους της Κύμης στην περιοχή της Καζάρμας (ανατολικά του Ναού της Αγίας Βαρβάρας).

Το 1915 ο Γερμανός μεταλλειολόγος Γεώργιος Γρώμμαν (γιος του περιβόητου μεταλλειολόγου Αιμιλίου Γρώμμαν) αναθέτει στον επιτετραμμένο του, επίσης Γερμανό, την εξόρυξη λιγνίτη στην περιοχή της Ραφήνας. Ο Σκέντερ το 1916 φέρνει από τα μεταλλεία της Ερμιονής τον Κουμιώτη εργοδηγό υπογειών έργων Δημήτρη Ρίγγο στη Ραφήνα, ο οποίος εγκαθίσταται στην περιοχή της Αγίας Βαρβάρας με την

Λιγνιτωρύχοι στη Διασταύρωση / συλλογή Δημ. Μακρή.

Εργάτριες στη Διασταύρωση / πηγή Ευ.Τελάλη-Ταγλιόγλου.

οικογένειά του και λίγους εργάτες και ξεκινά τις προετοιμασίες για την εξόρυξη του λιγνίτη.

Το 1923 έρχονται στη Διασταύρωση οι Τριγλιανοί πρόσφυγες της Μικράς Ασίας (οικογένεια Μπούσγα). Στη δεκαετία του 1930 έρχονται, για να δουλέψουν στο λιγνιτωρυχείο, μεταλλωρύχοι από το Λαύριο και τη Σέριφο. Επίσης, την ίδια χρονική περίοδο έρχονται και άλλοι εργάτες από τα Μεσόγεια και τη Μάνδρα, όπως η οικογένεια Τσάκωνα.

Τις επόμενες δεκαετίες του '40 και '50 συνεχίζεται η εγκατάσταση και άλλων εργατών από τη Νότιο Εύβοια, την Ήπειρο και την Κω. Η εγκατάσταση των λιγνιτωρύχων στον οικισμό ολοκληρώνεται με την

τέλη της δεκαετίας του '50 μέχρι το 1967 αναλαμβάνουν την εξόρυξη του κοιτάσματος, μέχρι που το έργο σταματά ως μη εκμεταλλεύσιμο.

Η Διασταύρωση συνιστά μια από τις σχετικά σπάνιες περιπτώσεις, στον ελλαδικό χώρο, αμιγώς εργατικού οικισμού. Στην περιοχή έμεναν οι εργάτες των λιγνιτωρυχείων ή αργότερα των παρακείμενων ασβεστοκάμινων και τουβλοκάμινων. Μάλιστα αποτελούσαν περίπτωση «καθαρών» προλετάριων, αφού δεν τους ανήκαν τα σπίτια που έμεναν και δεν είχαν στην κατοχή τους εργαλεία, χωράφια ή άλλα μέσα παραγωγής. Το μόνο που τους ανήκε ήταν η εργατική τους δύναμη.³⁶

ΚΑΤΟΧΗ - ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος, η κατοχή και ο λιμός άλλαξαν δραματικά την καθημερινότητα των κατοίκων της Ραφήνας. Αρκετοί Ραφηνιώτες πολέμησαν στα βουνά κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο, ενώ οι γυναίκες πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στη «Φανέλα του στρατιώτη». Στις αρχές Μαΐου του 1941 έφτασαν οι Γερμανοί στη Ραφήνα και ξεκίνησαν οι επιτάξεις των κτιρίων, των καταστημάτων και οικονομικών μονάδων της περιοχής. Ο λιμός και η ανεργία θέριζαν τους κατοίκους: το χειμώνα του 1941-1942 η πείνα έφτασε στα υψηλότερα επίπεδα. Οι Γερμανοί κατέλαβαν το λόφο του «οχυρού» (300 στέμματα), τον περιέφραξαν με συρματοπλέγματα και τον ναρκοθέτησαν. Πάνω από το λιμάνι έχτισαν έναν τοίχο και μια βαθιά αντιαρματική τάφρο που έφθανε ως το ποτάμι και από 'κει ως το δασάκι του Πρωτέα, όπου συνέχιζε το ναρκοπέδιο. Οι κατακτητές για τις οχυρώσεις γκρέμιζαν τις μάντρες των σπιτιών και υποχρέωναν τους ανθρώπους να κάνουν αγγαρείες.

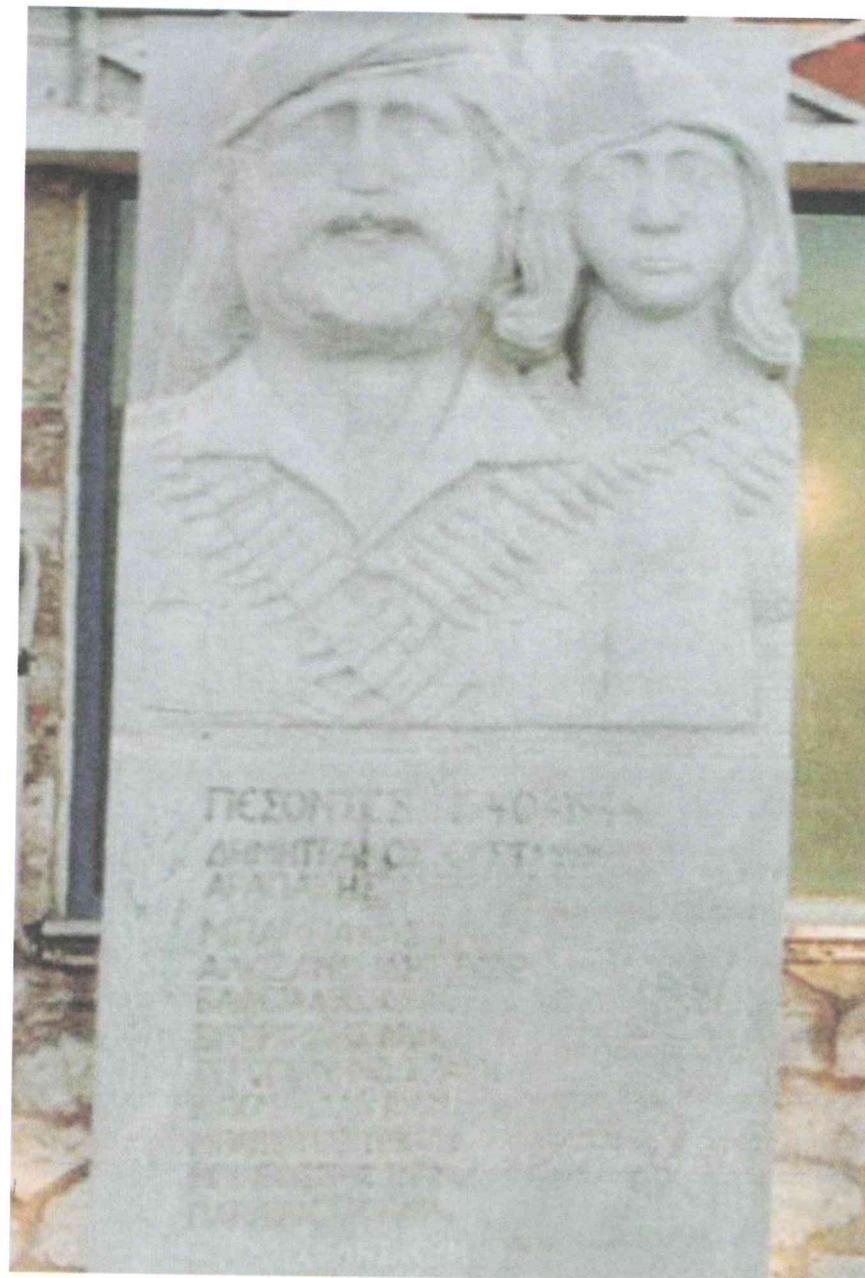
Το καλοκαίρι του 1941 ξεκίνησαν από το λιμάνι της Ραφήνας «τα δρομολόγια της διαφυγής» για τα νησιά του Αιγαίου, τη Μικρά Ασία και τη Μέση Ανατολή. Τα καΐκια της διαφυγής ήταν η «Παναγία», η «Αγία Κυριακή» κ.ά. Στα δρομολόγια της διαφυγής αναφέρονται και οι παρακάτω στίχοι από το ποίημα του Κ. Βίρβου.

«Το λέγαν Αγία Κυριακή εκείνο το καΐκι που στη σκλαβιά, στην κατοχή δούλευε στη διαφυγή, πάλευε για τη νίκη [...] Αλεξάνδρεια-Ραφήνα πήγαινε τα χρόνια εκείνα και για μπάρκο μες στ' αμπάρια είνε όλο παλληκάρια».³⁷

Παλιό Λιμεναρχείο Ραφήνας.

Σταδιακά στη Ραφήνα συγκροτήθηκε η πρώτη ομάδα του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) από νέους της περιοχής, οι οποίοι συμμετείχαν ενεργά στον αντιστασιακό αγώνα κάτω από απόλυτη μυστικότητα μέσα σε ένα παλιό παγοποιείο. Ταυτόχρονα υπήρχε η αντιστασιακή οργάνωση στην εργατική περιοχή της Διασταύρωσης. Αργότερα συγκροτήθηκε η ΕΠΙΟΝ για τους νέους. Η ομάδα του ΕΑΜ της Ραφήνας λειτουργούσε συνωμοτικά και, προκειμένου να δραστηριοποιηθούν και να μύησουν περισσότερους νέους στον ενεργό αγώνα, αξιοποίησαν το παλιό αθλητικό-ποδοσφαιρικό σωματείο, την «Αθλητική Ένωση Τρίγλιας». Το γραφείο της ποδοσφαιρικής ομάδας επαναλειτούργησε και χρησιμοποιήθηκε ως προκάλυμμα για τη στελέχωση νέων μελών στην οργανωμένη αντίσταση.³⁸

Μνημείο του γλύπτη Κ. Κάσση για τους πεσόντες 1940-1944, ανεγέρθη 2002.

Το 1944, η ήττα των Γερμανών ήταν προδιαγεγραμμένη. Η Ιταλία είχε συνθηκολογήσει το Σεπτέμβριο του 1943, ο Κόκκινος Στρατός είχε περάσει στην αντεπίθεση, προελαύνοντας στα Βαλκάνια, ενώ οι Γερμανοί σε όλη την Ευρώπη ήταν σε φάση υποχώρησης από τα τέλη Φεβρουαρίου του 1944. Τους τελευταίους μήνες πριν από την αποχώρησή τους, οι Γερμανοί έθεσαν σε εφαρμογή την τακτική των μπλόκων. Οι ναζί είχαν αποφασίσει να καταστρέψουν τις υποδομές της πρωτεύουσας, με σκοπό να δυσχεράνουν την προέλαση των Άγγλων. Στην υποχώρησή τους βρέθηκαν αντιμέτωποι με τις δυνάμεις της Αντίστασης, οπότε η μάχη στην Αθήνα, που ξεκίνησε στα τέλη του 1943, και κυρίως το Μάρτιο του 1944, ανάμεσα στον ΕΛΑΣ και στην ΟΠΛΑ από τη μια πλευρά, και στους Γερμανούς και στα Τάγματα Ασφαλείας από την άλλη, ήταν αναπόφευκτη.³⁹ Άλλωστε, η εξολόθρευση της Αντίστασης και ο βαθύτατος αντικομμουνισμός των ναζί ήταν οι πρόσθετες αιτίες που τους οδήγησαν στις θηριωδίες τους σε όλη την Ελλάδα, κατά την αποχώρησή τους, το 1944. Τα μπλόκα, τα οποία οργάνωναν μαζί με τα Τάγματα Ασφαλείας, εντάσσονταν στη λογική της «τανάλιας», του κλοιού γύρω από την Αντίσταση.

Το καλοκαίρι του 1944 η εκτεταμένη βία των Γερμανών είχε κλιμακωθεί στη Ραφήνα και στις όμορες περιοχές. Σημειώθηκαν μια σειρά από μπλόκα, όπου συνελήφθησαν αρκετοί Ραφηνιώτες και βασανίστηκαν στο λόφο Λεβίδα, ενώ μαίνονταν οι εκκαθαρίσεις και οι συλλήψεις στην περιοχή της Διασταύρωσης και της Πεντέλης. Το αποκορύφωμα της βίας του ναζισμού σφραγίστηκε με τον απαγχονισμό πενήντα τεσσάρων αγωνιστών στο Πικέρμι στις 21 Ιουλίου 1944.

Όταν οι Γερμανοί έφυγαν από την Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1944, ο κόσμος στη Ραφήνα πανηγύριζε τη μέρα της απελευθέρωσης. Στο σύντομο διάστημα μέχρι το ξέσπασμα των Δεκεμβριανών και του Εμφυ-

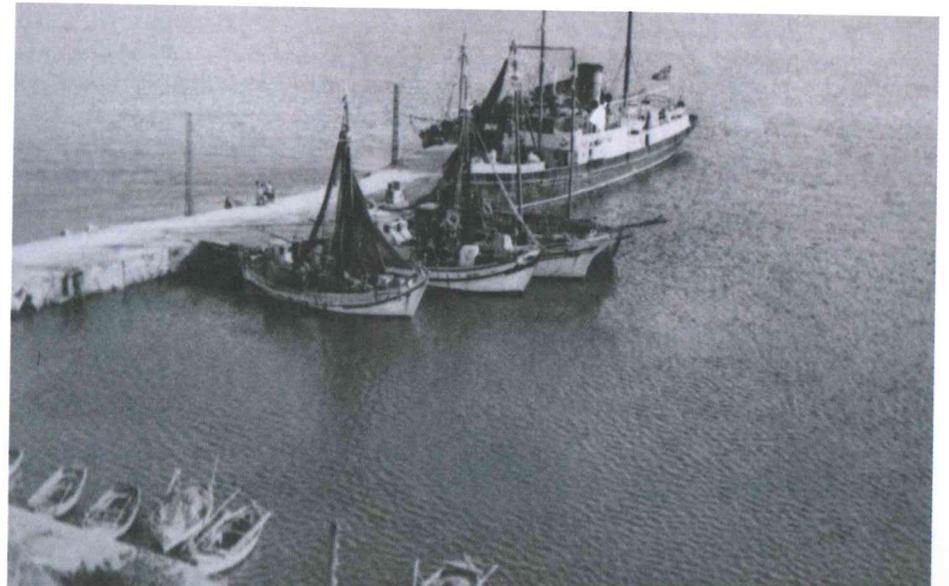
39. Ιάσωνας Χανδρινός, *Το τιμωρό χέρι του λαού - Η δράση του ΕΛΑΣ και της ΟΠΛΑ στην κατεχόμενη πρωτεύουσα, 1942-1944*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2017, σ. 159-199.

λίου πολέμου, η τοπική επιτροπή του ΕΑΜ της Ραφήνας κατάφερε να εξασφαλίσει κάποια χρήματα για τον επισιτισμό, όμως η σημαντικότερη δράση της ήταν η λήψη της απόφασης για την ανέγερση της «Σχολικής Παράγκας», που κατασκευάστηκε με υλικά που είχαν εγκαταλείψει οι Γερμανοί. Το Δημοτικό Σχολείο ξεκίνησε τη λειτουργία του τον Απρίλιο 1945 και λειτουργούσε επί δεκαπέντε συναπτά έτη.

ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

Η Ραφήνα στις μεταπολεμικές δεκαετίες του '50-'60 άρχισε να αναπτύσσεται. Ανασυγκροτήθηκε ο αστικός ιστός της πόλης και οι ρυθμοί ανάπτυξης της περιοχής ακολούθησαν την ανοδική κίνηση της ζωής του λιμανιού. Σταδιακά η πόλη ανοικοδομείται με την κατασκευή νέων κτηρίων και δημόσιων έργων. Το λιμάνι απέκτησε την πρώτη «ιδιότυπη» αποβάθρα του, από ένα βυθισμένο τιμεντόπλοιο των Γερμανών. Καθώς αναπτυσσόταν η κίνηση του λιμανιού με τα συνεχή δρομολόγια, τα ταβερνάκια γύρω του άρχισαν να πληθαίνουν. Την ίδια ανοδική πορεία γνώρισε και η παραθερι-

Πλατεία Ραφήνας 1950 ΕΘΝΙΚΗ ΕΟΡΤΗ

στική κίνηση της περιοχής, ακολουθώντας τους ρυθμούς ανάπτυξης του τουριστικού ρεύματος. Η Ραφήνα αποτέλεσε πόλο έλξης για τους αθηναίους παραθεριστές, λόγω της κοντινής της απόστασης και των όμορφων όμορων παραλιών. Αρκετοί Μικρασιάτες εκείνη την περίοδο συνήθισαν να νοικιάζουν τα σπίτια τους ως παραθεριστικές κατοικίες. Οι παραθεριστές ανέπτυξαν στενούς δεσμούς με τους κατοίκους και με την περιοχή, έτσι αρκετοί προέβησαν στην αγορά παραθεριστικών κατοικιών, που αργότερα αποτέλεσαν και μόνιμες κατοικίες. Η Κοινότητα της Ραφήνας, τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, εκτός από την επέκταση του σχεδίου πόλεως και τα απαραίτητα δημόσια έργα, μερίμνησε και για τη συγκρότηση της τοπικής μνήμης. Η Μικρασιατική μνήμη και κυρίως η τριγλιανή ταυτότητα προβλήθηκε με την ανέγερση της προτομής του συμπατριώτη τους Μητροπολίτη

υπαίθρια γλυπτική παρέμενε ζωντανή και μεταλαμπάδευε στις νεότερες γενιές τη μικρασιατική κληρονομιά της Ραφήνας. Το 1956 κατασκευάστηκε και η εκκλησία της Παντοβασίλισσας - πολιούχου της πόλης - με την ομώνυμη εικόνα της Παναγίας της «κυράς των Τριγλιανών», σύμβολο της τριγλιανής μνήμης. Σήμερα, θεματοφύλακας της μικρασιατικής μνήμης είναι ο Σύλλογος Τριγλιανών Ραφήνας με το Λαογραφικό Μουσείο, «Το σπίτι της Τρίγλιας».

Μετά τη δικτατορία των συνταγματαρχών η Ραφήνα γνώρισε μεγαλύτερη ανάπτυξη, κυρίως με την κίνηση του λιμανιού. Ο πληθυσμός της αυξήθηκε από την εσωτερική και την εξωτερική μετανάστευση. Το 1994 αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητος Δήμος. Με την κατασκευή του Αερολιμένα και της Αττικής Οδού, με την οποία εξυπηρετείται ευκολότερα η σύνδεσή της με την Αθήνα, η Ραφήνα ενδείκνυται πλέον για μόνιμη κατοικία. Το 2011, με το σχέδιο διοικητικής μεταρρύθμισης «Καλλικράτης», ενώθηκε με την κοινότητα Πικερμίου και μέχρι σήμερα αποτελούν ενιαίο δήμο Ραφήνας-Πικερμίου.

